

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

ŽENSKÉ POSTAVY VE VYBRANÝCH ROMANETECH
JAKUBA ARBESA

Female Characters in Select Jakub Arbes' Romanettos

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Anna Stejskalová

Autorka BP:	Eliška Majorová
Bydliště:	Krouzova 3048, Praha 4
Obor studia:	ČJ-NJ
Typ studia:	prezenční
Rok dokončení BP:	2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a že je odevzdaná elektronická verze práce identická se svou tištěnou podobou.

Praha

15. 6. 2011

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kdo mě v tvorbě bakalářské práce podporovali. Upřímný dík patří především vedoucí práce, PhDr. Anně Stejskalové za cenné rady a vedení při práci a také za důvěru, kterou mi prokázala, neboť mi ponechala značnou volnost v pojetí a zpracování práce. Dále bych chtěla poděkovat Bc. Jiřímu Blažkovi, který přeložil resumé do anglického jazyka a který mi byl při práci značnou oporou. Můj hluboký dík patří i rodině a přátelům za dobré zázemí, které mi při práci poskytli.

Osnova

Osnova.....	4
Úvod.....	5
1. Jakub Arbes.....	7
1.1. Důležité momenty Arbesova života.....	7
1.2. Několik poznámek k Arbesově tvorbě.....	8
2. Romaneto.....	10
2.1. Definice a charakteristika žánru.....	10
2.2. Vývoj žánru.....	12
2.3. Znaký žánru ve vybraných romanetech.....	12
3. Ženské postavy vybraných romanet – charakteristika.....	19
3.1. Regina (Sivooký démon).....	19
3.2. Ismena (Zázračná madona).....	22
3.3. Eldora (Akrobati).....	25
3.4. Srovnání a shrnutí.....	29
Závěr.....	33
Prameny a literatura.....	35
Resumé.....	37
The Summary.....	38
Klíčová slova.....	39

Úvod

Jakub Arbes je autor dnešní generaci sice známý, není jí však čtený. Čím to je? Pokud jej žáci znají, pak jen vědí, že byl tvůrcem romaneta, tedy novely s tajemstvím. Některá díla vyjmenují, ale z vlastní četby je neznají.

Ve školách se učí o dvou romanetech. Jedním je *Svatý Xaverius*, dokonalý prototyp tohoto žánru, mající všechny jeho náležitosti. Je čtivé, napínavé, názorné. Přes to všechno mu však svým způsobem něco chybí. Působí, jako by bylo napsáno mechanicky, bez vášně a bez zaujetí, jako by na autorově psacím stole vedle papíru a pera ležel seznam prvků, které příběh musí obsahovat a z nichž musí být složen a která si autor během psaní postupně odškrtoval.

Druhým, možná ještě známějším romanetem je *Newtonův mozek*, díky němuž mnozí Jakuba Arbesa označují za zakladatele české science fiction literatury. Bývá považováno za vrchol jeho filosofických snah a za klenot pacifisticky zaměřené literatury. Avšak právě *Newtonův mozek* se definici romaneta po všech stránkách vymyká, nejvíce snad tím, že složité tajemství v novele obsažené je vyřešeno jako prosté probuzení ze sna.

Co tedy dělá romaneto romanetem, navíc romanetem dobrým? Žebříček kvality je určitě subjektivní. Přikláním se k myšlence, že základem dobrého romaneta jsou dobře formované postavy. V Arbesových romanetech postavy skutečně ožívají, autor je utváří jistě, přesně a plasticky. Pokud je jejich popis nedostatečný a je potlačovaný dějem, romaneto působí mdle a jako bez života.

V romanetech narážíme na nápadný rozdíl mezi postavami mužskými a ženskými. Postavy mužské mohou být libovolné, autor je obdaří rozličnými vlastnostmi, vzhledem i charaktery. Ženské postavy mají však jedno společné: jsou vášnivé. Hloubka jejich citů a vášně značně převyšuje totéž u postav mužských, muži se v tomto směru ženám nemohou rovnat. Díky ženské prudkosti a nespoutanosti čtenář setrvá u knihy a příběh dočte ve stejný den, kdy jej rozečetl.

Čím to je? Jak toho autor docílil? Co dělá jeho ženské hrdinky natolik výjimečnými? Jakými postupy a způsoby jsou tvořeny? Jsou originální, nebo schematické? Jsou typizované? Jaké jsou jejich osudy?

Pokusme se na tyto otázky nalézt odpovědi.

O Jakubu Arbesovi bylo již napsáno mnoho studií a na tomto místě bych ráda zmínila dvě, které jsou pro tuto práci stěžejní.

Arbesův život a dílo zevrubně prozkoumal a popsal roku 1946 Karel Krejčí v monografii *Jakub Arbes. Život a dílo*, z níž jsem čerpala informace o Arbesově životě a tvorbě.

Důkladnou analýzu žánru romaneta nám poskytla studie Jaroslavy Janáčkové *Arbesovo romaneto* z roku 1975. Tato studie byla pro mou práci stěžejní, neboť z ní čerpám při popisu romaneta. Své poznatky dále aplikuji na konkrétní romaneta (*Sivooký démon*, *Zázračná madona*, *Akrobati*) a vycházím z nich i při závěrečném srovnání ženských postav a shrnutí jejich společných rysů.

1. Jakub Arbes

Tato kapitola si neklade za cíl uvést celý životopis Jakuba Arbesa. Životní osudy autora, který žil v politicky nestabilní a sociálně proměnlivé době, měly ovšem na vývoj romaneta velký vliv. Proto se pokusím upozornit na ty události Arbesova života, které ovlivnily jeho tvorbu, a to především ve vztahu k tématu této práce.

1.1. Důležité momenty Arbesova života

Jakub Arbes (1840-1914) byl významným prozaikem a publicistou poslední čtvrtiny devatenáctého století.

Vyrůstal ve svém rodišti na Smíchově, který se v té době prudce proměňoval sociálně i vzhledově. Z pražského předměstí se stávala průmyslová čtvrť, soustřeďující největší část pražského dělnictva, lidské síly byly nahrazovány stroji, dělníci ztráceli práci a v důsledku toho propukaly výbuchy nespokojenosti a četné demonstrace. Jako osmiletý prožil rok 1848, který na něj silně zapůsobil a který zúročuje i ve své literární tvorbě.

Na reálce v Mikulandské ulici se seznámil s Janem Nerudou jako se svým suplujícím učitelem, se kterým v pozdějších letech navázal trvalé přátelství a spolupráci. Právě Jan Neruda dal roku 1872 jméno romanetu, specifickému literárnímu žánru, který Jakub Arbes vytvořil.

Po dokončení reálky se zapsal na studium polytechniky, i to jej v literární tvorbě trvale ovlivnilo, studium ale nedokončil a věnoval se novinářskému povolání.

O Arbesově žurnalistické dráze by se dalo popsat mnoho stran, k tématu této práce by to ale nebyl relevantní text. Nezbytné je podotknout, že se roku 1868 Arbes stává odpovědným redaktorem Národních listů, hlavního českého opozičního listu, a na základě této skutečnosti je mnohokrát souzen a roku 1873 dokonce odsouzen ke třinácti měsícům v českolipském vězení.

Kvůli svým radikálním postojům je Arbes z Národních listů o Vánocích roku 1877 propuštěn a dál se živí jako spisovatel na volné noze. Jeho žurnalistický talent ale nezůstává nevyužit, Jakub Arbes jej využívá i ve své beletrické činnosti. Volí témata ze současného života v pražském prostředí a zpracovává je s pozorovatelským talentem žurnalisty.

Žurnalistický talent mu pomohl zaměřit pozornost na neobyčejná fakta, která fascinovala svou neobvyklostí a přitom se bezprostředně vztahovala k životu.

1.2. Několik poznámek k Arbesově tvorbě

Jako autor byl Arbes výjimečný a svou tvorbou se nezařadil k žádnému z literárních směrů a hnutí, které v jeho době panovaly. Ve svých prózách se proměňoval z romantika v realistu a lze v nich pozorovat míšení těchto dvou principů. Byl racionalistou, namísto osudových momentů uznával sílu rozumu, což jistě vyplývalo i z výjimečnosti jeho technického vzdělání a zájmu o přírodní vědy. Z polytechniky si odnesl vědomosti, které ve svých dílech hojně uplatňoval.

V literárních postupech jej ovlivnila četba světových autorů. Na vznik jeho kratších próz působila četba děl Nerudových, velkou mírou ho ovlivnilo i Poeovo teoretické pojednání o tom, jak tvořil svou slavnou baladu *Havran*. V tvorbě sociálního románu jej ovlivnil Zolův experimentální román.

Při tvorbě vycházel Arbes také ze svých vlastních životních zkušeností, a proto v prózách můžeme nalézt řadu autobiografických motivů.

Oproti ostatním autorům své doby využívá Arbes témata ze světa moderní civilizace a uměleckou obraznost propojuje s vědeckou exaktností a logikou, čímž vytvořil specifický typ prózy. Ačkoliv jsou jeho příběhy přístupné i obyčejnému čtenáři, nad běžnou populární dobrodružnou literaturu vždy vyčnívaly svou aktuálností a závěrečnou filozofickou reflexí.

Romaneto se v Arbesově tvorbě vyvíjelo přibližně mezi lety 1865 – 1873 a jeho další rozvoj pokračoval jen do konce desetiletí. Další tvorba romanet už se nesla v duchu předchozích děl bez dalších inovací.

Za první romaneto byl zpětně označen *Ďábel na skřipci* (1866), který již obsahoval charakteristické smíšení fantastična a reality, ale pojmenování pro Arbesův prozaický útvar použil Jan Neruda až v roce 1872 při uveřejnění *Svatého Xaveria* v Lumíru.

Arbesovi znalci a kritici vedou nekončící spory o jedné z nejzákladnějších otázek jeho tvorby: zda lze považovat romaneto za samostatný žánr. Snad by šlo říci, že se jedná pouze o literární tvar, charakteristický pro tvorbu jediného autora, a bylo by možné mluvit o novele arbesovské, jako se mluví o tragédii shakespearovské nebo románu walterscottovském.

Arbesovo romaneto se objevilo v době, kdy bylo třeba hledat pro prózu nové formy, neboť byla zatlačována do pozadí poezií. V próze se rozlišoval jen román, povídka a novela, vzájemně odlišené pouze vnějšími znaky. Próza hledala nové rozmanité tvary i názvy, které ve chvatu, s jakým tak činila, zanikaly většinou stejně rychle, jako vznikaly. Pouze v drobnějších žánrech v této době tvořil a tříbil Jan Neruda podobu fejetonu, který se dokázal

prosadit.

Právě tehdy přišel Jakub Arbes se svým romanetem, které se znenadání objevilo a s hlasitým přivítáním bylo slavně pojmenováno. Vyvíjelo se zároveň se svým autorem a zároveň s ním i umíralo. V tvorbě dalších autorů se objevovalo jen sporadicky. Přesto ale zůstalo v žánrovém povědomí.

V současné době je romaneto za samostatný žánr obecně pokládáno. Důkazem budiž, že se objevilo jako samostatné heslo i v *Encyklopedii literárních žánrů* (2004). Ani odpůrci tohoto rozhodnutí nakonec nemohou romanetu upřít zásadní význam, které ve své době mělo pro ostatní prozaické útvary, neboť jako první přineslo do prózy jednotný princip pro kompozici díla, kterého se autor dokázal držet.

V této práci je romaneto chápáno jako plnohodnotný a samostatný literární žánr.

2. Romaneto

2.1. Definice a charakteristika žánru

Karel Krejčí, autor nejobsáhlejší biografie o Jakubu Arbesovi, definuje romaneto takto: „Nejtypičtějším literárním útvarem, který si Arbes sám vypěstoval a jeho učitel a přítel Neruda pojmenoval, je romaneto. Je to delší povídka s napínavým dějem, který je obvykle soustředěn kolem nějaké záhady a ta je postupně vysvětlována. Často se zdá, že se autor dostává do oblasti neskutečné fantasmie, nakonec však tyto záhady vyústí v přirozené vysvětlení, tkvící v realitě, plně postižitelné rozumem.“¹

Definice uváděná v *Encyklopedii literárních žánrů* zní takto: „Moderní, subjektivně laděná románová varianta novely s tajemstvím, vytvořená Jakubem Arbesem.“²

Nejpodrobněji je romaneto popsáno ve studii Jaroslavy Janáčkové *Arbesovo romaneto*, z níž budu v následující kapitole vycházet především.

Romaneto je žánrovou formou na rozmezí novely a románu. Novelu připomíná svým rozsahem, malým počtem jednajících postav a rychlým spádem děje. Disponuje ovšem románovou složitostí stavby s velkým množstvím odboček od hlavní linie příběhu, podrobností líčení a charakteristik a zaměřením na vypravěče.

Tvořeno je syntézou dvou literárních postupů. Prvním z nich je sebevyjádření subjektu, druhý je založený na objektivním poznávání skutečnosti. Napětí mezi fantastickou fabulí s překvapivými zvraty dějové linie a mezi realistickým popisem světa činí romaneto čtenářsky velmi přitažlivým.

Kompozičně je děleno do několika částí. Rámují jej prolog a epilog s pointou. Epilog obsahuje katarzní prvek těžce vydobyté zkušenosti, který má zaujmout čtenáře pro vlastní stanovisko. Právě tím se romaneto odlišuje od populární dobrodružné literatury, redukující se na četbu se zábavnou funkcí.

Syžet romaneta je založený na postupném rozkrývání nějaké domnělé záhady, která se zdá být způsobena nadpřirozenými silami. Na místě záhady bývá užita originální myšlenka, která v průběhu děje nabývá mnoha symbolických významů, ovlivňuje všechny jednající postavy a stává se

¹ Krejčí, K.: *Jakub Arbes a jeho romaneta*, in: Arbes, J.: *Romaneta*. Praha: Mladá fronta, 1956. Str. 289.

² PETERKA, J: *Romaneto*. In: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X

hybnou silou v rozvíjení děje i v jeho náhlých obratech. V průběhu děje je logickým pátráním překvapivě racionálně vysvětlena.

Názvy romanet většinou hádankovitým způsobem odkazují k hlavním postavám (*Zázračná madona*, *Sivooký démon*, *Šílený Job*). Jména postav bývají neobvyklá (Eldora, Ismena) nebo se nějakým způsobem vyjadřují k charakteru či údělu postavy (Regina, Job). Jejich samotná charakteristika bývá neurčitá a vágní a často vede ke znejištění čtenáře o pravé identitě postavy.

Pro romaneta bývá typická trojúhelníková konstelace postav. Vypravěč obvykle zprostředkovává příběh svého přítele, který je konfrontován s postavou ženskou. Pokud vypravěč mluví o postavě ženské, třetím z trojice je muž.

Psychologie jednajících postav je důkladně popsána. Postavy romaneta jsou obvykle lidé, kteří znají chudobu a bídu a snaží se z ní vymanit. Velmi často jsou poznamenáni vnější nebo vnitřní úchylkou, jsou výstřední nebo blouzniví. Základních typů Arbesových postav není mnoho.

Romaneto zdůrazňuje proces výpovědi. Vypravěč příběhu má značné množství autobiografických rysů, nebývá pojmenován a vypráví v první osobě. Je vypravěčem nespolehlivým, má jen útržkovité informace a často má čtenáře mylným dojmem, čímž je posílena i autentičnost dějů. Jde o člověka vzdělaného, povoláním většinou novináře nebo spisovatele, který má moderní smýšlení a vymyká se většině dobových konvencí. Vypravěč bývá jedinou postavou vedenou v chronologické posloupnosti.

Často se v ději vyskytuje dvojí hodnocení jedné situace různými postavami – Arbes tím docílil možnosti porovnání zdánlivě odlišných lidských rozhodnutí a jejich důsledků.

Dějištěm bývá Praha, nejčastěji Smíchov v době autorova dětství a mládí, často je ale hlavní dějiště dáno do kontrastu s jiným místem, které je použito jako kulisa bez podrobnějšího určení (*Svatý Xaverius* – Vídeň, *Newtonův mozek* – Hradecko). Označení míst jmény podtrhuje autentičnost díla. Popis prostoru je subjektivní z pohledu vypravěče.

V romanetu jsou využívány rekvizity navozující tajemnou atmosféru. Využíván je šerosvit, klíčové okamžiky se často odehrávají v noci a jako exteriéry a interiéry jsou využívána místa navozující romantickou atmosféru – hřbitovy, chrámy, osamělý statek nebo temná pražská zákoutí.

Silný důraz je kladen na technické prostředky a vědecké poznatky, především z technických a přírodovědných oblastí. Víra v rozum je hlavní proprietou. Přesto přisuzuje Arbes velkou roli náhodě. Je hybatelem děje, ale neslouží k vyřešení, jen důmyslně posouvá klubko vzájemně spletených vztahů dál.

Příznaky žánru by se daly shrnout takto: vztah konkrétního vypravěče a fiktivních postav; všudypřítomnost vypravěče jako uvažujícího a hledajícího subjektu; relativita všech výpovědí v textu; motivická, stylistická a ideová polarizace; přímý vypravěč je český intelektuál, většinou novinář, znalý domova i světa.

2.2. Vývoj žánru

Zpočátku se Arbesův zájem v romanetech soustřeďoval k filozofické problematice. Sem lze zařadit Arbesovo první romaneto *Ďábel na skřipci* (1866) i některá romaneta pozdější, která navazují na Arbesovu žurnalistickou činnost. Jsou to *Svatý Xaverius* (1873), *Sivooký démon* (1873), *Zázračná madona* (1875), *Ukřižovaná* (1876) a *Newtonův mozek* (1877).

Tato romaneta obsahují zdánlivě nadpřirozené záhady, které jsou vysvětleny pomocí vědy. Romaneta z tohoto období lze tedy označit za součást boje moderní vědy s vírou, přičemž v moderní vědu je pro budoucnost kladena obrovská důvěra.

Za filosoficky nejvýraznější romaneto bývá označován *Newtonův mozek*. Autor v něm využívá utopický příběh cesty proti proudu času, umožňující pohled na lidské dějiny, zobrazené jako nepřetržitou válku.

Na konci sedmdesátých let se začal Jakub Arbes ve svých dílech věnovat sociální problematice. Vycházel přitom nejen z objektivního pozorování skutečnosti, ale i z vlastních zkušeností, které nabyl mimo jiné jako redaktor v Kutné Hoře, jako pozorovatel dělnických nepokojů v Brně i jinde. Zajímal se především o rozpor mezi kapitálem a prací a jeho odhalení pravého stavu věcí se dokonce stalo světovou senzací.

V Arbesových romanetech se to projevilo výběrem témat a fabulí. Nadále se Arbes již nevěnuje filosofickým otázkám, ale problémům determinace lidské psychiky a vlivu společenského prostředí. Základním pilířem jeho prací z tohoto období je obraz talentovaného člověka, který je ubíjen nespravedlivými sociálními podmínkami.

Jde o romaneta *Šílený Job* (1879), *Advokát chud'asů* (1881), *Lotr Gólo* (1886), *Dva barikádníci* (1885) a *Ethiopská lilie* (1879). Posledně jmenované je pravděpodobně Arbesovým nejvyzrálejším sociálním romanetem.

2.3. Znaký žánru ve vybraných romanetech

Na základě teoretické znalosti žánru jsem aplikovala výše uvedené žánrové charakteristiky na tři konkrétní romaneta. V chronologickém pořadí

se jedná o *Sivookého démona*, *Zázračnou madonu* a *Akrobaty*.

Podle obecného mínění se jedná o romaneta z různých fází vývoje žánru: *Sivooký démon* bývá chápán jako dosud plně nezvládnutá forma romaneta s roztržitou kompozicí, *Zázračná madona* jako jedno z vrcholných Arbesových děl a *Akrobati* jako přechodná literární forma mezi romanetem a románem.

Tato kapitola by ve výsledku měla přinést rozhodnutí, zda se jedná o oprávněné předpoklady.

2.3.1. Rysy romaneta v Sivookém démonovi

Název romaneta odkazuje k hlavní postavě, Regině. Částečně ji charakterizuje, neboť skutečně má sivé oči a pro mnoho mužů je démonem, přízrakem, který je dožene až do náruče smrti, na druhou stranu je ale zavádějící, protože čtenáři asociuje Reginu jako postavu nadpřirozenou a zlou.

Většina postav tohoto romaneta zůstává anonymních. Vypravěč je osloven „milý hochu“ nebo „strýčku“, Reginina milence nazývá vypravěč svým přítelem a kočí zůstává kočím nebo zrzounem. Jména mají pouze Regina a Robert. (Jméno Regina lze nalézt v českém kalendáři; znamená „královna“.) Shody prvních písmen ve jménech Robert a Regina využil autor ke zdůraznění jejich vzájemné vazby, již čtenáře zároveň i zmátl, neboť až u konce prozrazuje, že nikdy nebyli manžely.

Koncept Arbesovy ústřední trojice postav je zachován, ačkoliv není užité zcela tradičně. Vypravěčem v *Sivookém démonovi* není žurnalista ani spisovatel, nýbrž muž bez literárního zaměření, ačkoliv pro sebe přece jen překládá Mussetovu romanci. Do vyprávění vnáší subjektivní faktor, jeho výpověď je nespolehlivá a jeho dojmy matoucí. Jako nesplněná očekávání lze uvést domněnku o manželství Reginy a Roberta, počáteční neznalost identity Reginina milence aj.

Vypravěčův přítel je v *Sivookém démonu* nezvykle pasivní, místo aby byl hlavním aktérem děje, jak tomu obvykle je v jiných romanetech. Vystupuje jen v úvodu, v Reginině vypravování a v závěru.

Třetí a zároveň titulní postavou z ústřední trojice, „sivookým démonem“, je Regina. Že jde o postavu titulní, se čtenář dozvídá až ve třetí scéně, ve které vystupuje, v prvních dvou je barva jejích očí zamlčena.

Velká část děje je zprostředkována skrze vypravování. To umožňuje nahlížet na jednu scénu z více zorných úhlů podle aktuálního vypravěče a autorovi tento postup umožňuje obsáhnout dlouhé časové období, ačkoliv se

samotný děj odehrává v krátké době.

Jakub Arbes také variuje skutečnost pomocí dubletních scén. Reginu střelil Robert, když byla dítětem, a v závěru ji zastřelí při honu na jejího milence. Ve skleněné rakvi je pohřbeno Reginino dítě, protože se od něho nemohla odloučit, a nakonec je v takové pohřbena i sama Regina.

Od ostatních romanet se *Sivooký démon* liší svým dějištěm, neboť se neodehrává v Praze, nýbrž v šumavské přírodě. Dalšími, od Šumavy více či méně vzdálenými dějišti jsou Praha a Plzeň. V Praze se odehrává úvod a je místem Reginina dětství a mládí. Plzeň je zde místem absolutně neurčitým, které slouží k odložení postav, jež ustupují ze scény. Regina dá příkaz, aby tam kočí odvezl vypravěče, a Robert tam náhle musí ve služební věci, čímž se otevře prostor pro interakci vypravěče s Reginou.

Kompozice *Sivookého démona* je pro romaneto typicky složitá. Úvod je anteponovaný, předchází v čase zbytku děje a vnáší do příběhu záhadu. Před čtenářem vyvstává otázka, proč byla pohřbena místo dítěte vosková figurína, co se ozývalo v pokoji za hluk a proč a kdo vlastně byly jednající postavy, neboť ani jedna z nich není označena jménem. Také se odehrává na jiném místě než další části děje, které vypravěč přímo prožívá.

Sivooký démon má stejně jako ostatní romaneta ústřední motiv, předmět se symbolickým významem, který je v ději nějakým způsobem přítomen po celou dobu. Zde jím je skleněná rakev, v níž je zakonzervováno, a tedy chráněno před působením zubu času dětské tělo, od kterého se jeho matka, Regina, nemohla odloučit. Ačkoliv se o rakvi dozvídáme až v polovině děje, je stmelujícím prvkem celého romaneta. Provazuje anteponovanou část se zbytkem děje, její umístění do jezera v kotlině je protikladem k interiéru Robertova domu a také dokonává Regininu zkázu v samém závěru, neboť se v důsledku poškození své rakve „sivooký démon“ promění v prach.

Sivooký démon neobsahuje velký počet autobiografických prvků. Avšak právě skleněná rakev s odsátým vzduchem je dokonalým příkladem využití Arbesových znalostí z polytechnických studií. Karel Polák u tohoto romaneta upozornil také na zvukovou shodu jmen Regina a Josefína, tedy jmen hlavní postavy a Arbesovy ženy. Možná byla Regina opravdu určitým idealistickým ztvárněním Josefíny, jak tomu napovídá i fakt, že Josefína měla sivé oči, o nichž se Jakub Arbes zmiňuje v jednom z dopisů z vězení. Krásná sice nebyla, Jakub Arbes si ji však bral z lásky a byl jí vždy vzorným a milujícím manželem, je tedy možné, že tento fakt prostě nevnímal či vnímat nechtěl.

2.3.2. Rysy romaneta v Zázračné madoně

V romanetu *Zázračná madona* jsou zajímavě rozloženy jednotlivé

postavy. Koncept ústřední trojice je pozměněn, neboť příběh svůj a Ismenin zprostředkovává vypravěč, zatímco jejich přítel je odsunut do pozadí.

Zajímavá je zde dvojnická figurální dvojice, pro romaneta typická. Můžeme ji nalézt ve *Svatém Xaveriovi* (kde dokonce taktéž jde o dvojici člověk-obraz), v *Mesiáši* i v povídce *Il divino Boemo*. V *Zázračné madoně* je Ismenino dvojnictví s madonou z obrazu o to zajímavější, že podobu nemá vrozenou, ale teprve v průběhu děje jí nabývá.

Kompozice díla je tradičně složitá. Předmluvu tvoří Arbesova *Elegie o černých očích*, vlastní děj začíná dvěma introdukčními scénami, z nichž první obsahuje klíčovou scénu s Ismeniným zápasem o život šest týdnů po narození a poprvé zobrazuje medailon a druhá její setkání s vypravěčem v šesti letech a ztrátu medailonu, následuje ústřední část a na závěr je explicitně zobrazena rozervanost vypravěčova nitra po smrti jeho ženy.

Romaneto rámuje paralelní scéna Ismenina zápasu o život. Jako několikátýdenní kojenec jej vyhraje, na konci umírá.

Pro kompozici romaneta je neobvyklé, že se tajemná a zdánlivě nadpřirozená záhada Ismeniny proměny odehrává až ve dvou třetinách díla. Zbývající třetina se točí kolem rozkrývání této proměny se všemi svými tragickými důsledky, které přináší.

Jedinou postavou, jejíž jméno se v textu používá, je Ismena. Přítel zůstal nepojmenován a o jméně vypravěčově ví čtenář pouze z druhé introdukční scény, neboť jej matka oslovuje Jeníčku.

Jméno Ismena v českém kalendáři neexistuje. Tento fakt podtrhuje neobvyklost hlavní hrdinky a její výjimečnost.

K Ismeně se váže i název romaneta. V době vzniku romaneta váhal Jakub Arbes nad názvem „Murillova madona“, nakonec se ale přiklonil k „Zázračné madoně“. Použitý název lépe asocioval Ismenu a posloužil jako tmelící prvek představy o Ismeně, protože čtenáři jasně evokuje dívku proměněnou v obraz krásné madony.

Děj se odehrává hlavně v Praze, pouze vypravěčův přítel se vydává do ciziny studovat výtvarnou tvorbu a pro tu dobu zcela mizí ze scény.

Ke klíčovým setkáním dochází v kostelech a chrámech. Tam vypravěč potkává přítele, který jej později seznámí s Ismenou, a tam se také setkává s až nepochopitelně krásnou Ismenou, kterou dříve opustil.

Ústředním předmětem-rekvizitou, která spojuje do souvislosti kaleidoskopickou látku a má na děj nesporný vliv, je medailon. Osudová role v podstatě obyčejného předmětu se v romanetu podkrývá jen zvolna.

Medailon v průběhu introdukcce zachrání šestitýdenní Ismeně život, protože přeřízne stužku, která ji dusí, v důsledku ji ale zabíjí pro její touhu vypadat jako madona na obrázku. Také ve vypravěči vyvolá vášně pro madony, díky níž se seznámí s mladým mužem, svým budoucím přítelem, i s Ismenou, zároveň ale probudí i jeho touhu po kráse a dokonalosti a ve svých důsledcích Ismeninu smrt. Ismena se otrávilá poté, co poslala

medailon svému otci, ale před svou smrtí jej ještě musela dostat zpět. Její otec, který medailon původně věnoval Ismenině matce, zemřel, když medailon od Ismeny obdržel. Medailon nakonec příznačně a symbolicky skončil svou zdejší existenci v Ismenině hrobu.

Dalším předmětem, který plní dvojí roli, jsou vypravěčovy supliky. Když je Ismena otevře, nachází v nich pěstounovu závěť, která jí pomáhá vymanit se z bídy, nakonec ale v důsledku návodu na přípravu a využití elixíru krásy, který obsahují, umírá.

Také *Zázračná madona* obsahuje některé autobiografické prvky a hojně využívá Arbesových znalostí. Především je nutno připomenout, že se Jakub Arbes v mládí vážně rozhodoval, zda se věnovat dráze malířské, nebo spisovatelské. Ačkoliv se rozhodl pro spisovatelství, na výtvarné umění nezanevřel a zúročil své znalosti z tohoto oboru ve stati *Malby v pražských chrámech*, otisknuté roku 1877 v Lumíru.

Zázračná madona vznikala během Arbesova nejdelšího pobytu ve vězení. V dopisech jeho ženě lze dokonce najít úvahu o bezúčelnosti memorování školního učiva. Právě touto úvahou se otevírá ústřední děj romaneta a najdeme zde řadu poznámek k němu.

2.3.3. Rysy romaneta v Akrobatech

*Lexikon české literatury*³ označuje *Akrobaty* za přechod od romaneta k románu. Oprávněně?

Akrobati jsou zcela zbaveni fantaskních nebo, chceme-li, domněle fantaskních prvků. Romantické prvky se zde pojí s prvky autobiografickými a reportážními.

Koncept ústřední trojice postav je zachován.

Anonymní vypravěč v textu vystupuje v trojí roli. První a nejdůležitější z nich je role vypravěčská, pomocí které čtenáři zprostředkovává příběh, který komentuje, a také své dojmy z něj. Zároveň je ve své druhé roli svědkem celého děje. Jeho třetí, neméně důležitá role, je role Eldorina důvěrníka.

Zbylé dvě ústřední postavy – Eldora a Edgara – lze označit jako postavy titulní, neboť právě k nim se titul díla váže. Jejich spřízněnost je podpořena shodnými počátečními písmeny jmen. Absence příjmení podporuje tajemnost.

Eldora je hybatelem děje. O ní příběh je, ona je hlavní postavou *Akrobatů*. Její identita je obklopena tajemstvím, které se až s postupem děje pomalu rozplývá. Neurčitost její postavy navíc podtrhuje jméno Eldora, které se v českém ani německém (s přihlédnutím k jejímu původu) kalendáři nevyskytuje. Ve scéně s prvním dopisem autor přímo říká čtenáři, že se má ptát po Eldorině identitě: „*Kdo jest podepsaná Eldora?*“ *tákal jsem se*

³ KOL. AUT.: *Lexikon české literatury* 1. Praha, Academia, 1985. S. 75

*mimovolně v duchu.*⁴

Třetí postavou romaneta je Edgar, Eldořin bratr. Jeho identita je odkryta až na samém konci, v průběhu není jasné, jaký je mezi ním a Eldorou vztah. Vzniká tak tajemství plné napětí, jež je jedním z pilířů, na kterých je vybudován děj.

Neobvykle rozmanitý je národnostní původ postav ústřední trojice. Zatímco je vypravěč Čech, Eldora je Němka a Edgar Angličan.

Děj je vybudován na dvou tajemstvích. Kdo je Eldora? Jaký je vztah mezi ní a Edgarem? Autor čtenáři předkládá důmyslně vybudovanou a přitom zavádějící představu o jejich milenectví. Na rozdíl mezi předem daným očekáváním a utajenou skutečností je založen děj. Přesto však čtenář zpočátku dostává vodítko v Eldořině dopise, v němž se přiznává, že ještě nikdy nikoho nemilovala. Dalším vodítkem je scéna z cirkusu, v níž je Eldořin zájem o artistu vylíčen tak, *jako by sledovala první debut bratrů a sester svých*⁵, vzápětí je ale vyvrácen tvrzením, že s takovým zájmem by Edgara nemohla *sledovat než akrobatova matka nebo – milenka...*⁶

V ději autor v neobvyklé míře využívá vlastní zážitky. Na počátku Arbes stručně rekapituluje svou profesní dráhu odpovědného redaktora v Národních listech a spolu s jeho zážitky z vězení je tato rekapitulace důležitým kompozičním prvkem díla. Větu „*právě jsem opustil celoroční svůj palác*“⁷ Arbes dokonce opravdu použil v telegramu zaslaném rodině po skončení vazby. Také ústřední motiv je autentický, neboť žalárníkův kocour byl při jeho pobytu ve vazbě opravdovým mazlíčkem.

Autor v *Akrobatech* výrazně užívá jediný časový údaj, tedy vše se děje v jediném čase – jedenácté hodině večerní. V jedenáct hodin přichází k vypravěči kocour, ve stejnou hodinu přijíždí vlakem do České Lípy Eldora a v tutéž dobu uslyší vypravěč její zpěv. Hodiny odbíjejí jedenáctou večerní, když se Edgar za Steinovy nepřítomnosti plíží do Eldořina bytu a v jedenáct hodin opouští Eldora vypravěče a zraněného akrobata v jeho bytě.

Zajímavé je, že autor upravil v posledním vydání za svého života *Akrobaty* tak, že je tvoří jedenáct hlav (= kapitol).

Kompozice *Akrobatů* je pro romaneto netypicky soudržná. Děj ubíhá přímočaře a v chronologickém sledu, není rámován předscénami ani epilogem, od hlavní linie příběhu se neodštěpují žádné boční linie a najdeme zde jen málo retrospektivních vyprávění.

Přesto dílo určitý rámeček má. Jako první i poslední vjem z Eldořina bytí je

⁴ *Akrobati*. In: ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, 1997. ISBN 80-7176-453-1. S. 25

⁵ *Akrobati*. In: ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, 1997. ISBN 80-7176-453-1. S. 45

⁶ *Akrobati*. In: ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, 1997. ISBN 80-7176-453-1. S. 50

⁷ *Akrobati*. In: ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, 1997. ISBN 80-7176-453-1. S. 34

čtenáři předložen její zpěv. Vypravěč ho uslyšel při příjezdu do České Lípy, Eldora zpívá i při osudovém vystoupení, které skončí tragicky.

Pro Eldoru-umělkyni je užito ve funkci rámování označení „sněhobílý slaviček“. Tento dojem není pro čtenáře přímočarý, neboť v promluvě na nádraží při odjezdu vypravěče z vězení je reprodukován česky, ačkoliv byl pronesen v němčině. Na cedulce zvoucí na tragické vystoupení je Eldora označena bez překladu jako „schneeweisse Nachtigall“.

Nejdůležitější zvraty v ději jsou rámovány bouřemi. Za bouřlivé noci dostane vypravěč první lístek od Eldory a za bouřlivého večera po Eldorině smrti se vypravěč vrací do Prahy.

Jako rámování můžeme označit i anticipaci v úvodu díla, kdy se vypravěči zdá o úmrtí syna. Smrt je tak přítomna na začátku i na konci příběhu.

Romanetu však neodpovídá rozmanitost dějišť. Vypravěč a Eldora se seznámí v České Lípě, ústřední část se odehrává v Praze a tragický konec v Řezně.

Asi nejdůležitějším rozdílem mezi *Akrobaty* a typickým romanetem je pak ústřední tajemství, které není založeno na domnělé záhadě.

3. Ženské postavy vybraných romanet – charakteristika

Stěžejní částí práce je charakteristika hlavních ženských postav romanet *Sivooký démon*, *Zázračná madona* a *Akrobati*, které již byly rozebírány výše z hlediska žánrové příslušnosti. V této části jsem pracovala s původním textem a často jej citovala, abych mohla jednotlivé charakteristiky ukázat přímo v něm.

Protože je jedním z žánrovým rysů romaneta pluralita hodnocení skutečnosti, byly vybírány ukázky především podle relevance k rysu postavy, který je na nich ukazován.

V závěrečné části kapitoly dojde k srovnání jednotlivých charakteristik a shrnutí společných rysů.

3.1. Regina (Sivooký démon)

ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: NLN, 2006. ISBN 80-7106-809-5

Regina je femme fatale všech mužů, se kterými přijde do bližšího kontaktu. Je nádherná a je si toho vědoma. Její krása není krásou nevinnosti, ale smyslnosti, a pro její šedé oči se muži zabíjejí.

Byla to žena démonicky půvabná jako hřích. Snivou čarokrásu Orientu připomínající tvář byla nahnědlé pleti, ale jasná, klidná, ba takorůzka průsvitná.

Několik okamžiků ležela nepohnutě. Zpod řasnatého roucha vyčnívala útlá, zarůžovělá, bosá nožka; mušelinový šat byl na prsou poněkud rozhalen a kyprá ňadra téměř ani nezahalena. Dva proudy rozpuštěných havraních vlasů splývaly po šíji k ňadrům, dodávajíce pravidelně vyklenutému, jasnému čelu ráz svůdné smyslnosti a celé tváři uchvacující půvabnosti.⁸

Její démonickou svůdnost zdůraznil Arbes i scénou, ve které se Regina setkává s vypravěčem. Nejde o formální seznámení, ale vypravěč ji nalézá v její komnatě a výjev, který se vypravěčovým očím naskytne, koresponduje s evropskou představou orientálního harému.

Na zemi na přeskvostném drahocenném perském koberci ležela mladá ženština oděná v řasnatý mušelinový šat bledě růžové barvy. Opírajíc se o levou ruku byla napolo vztýčena; k ňadrům nachýlená hlava nasvědčovala, že přemýšlí nebo sní.⁹

⁸ *Sivooký démon*, s. 62

⁹ *Sivooký démon*, s. 61

Že v této scéně začne Regina – na základě svých vzpomínek a myšlenek – vypravěče vášnivě líbat, je dalším prvkem budujícím Reginino d'ábelské mystérium, záhadu týkající se její postavy.

Její sivé oči proměňují muže kolem ní v pouhé hračky. Ačkoliv je její charakter mírný, přesto síla jejího pohledu zabíjí i napravuje. Již v dětství jediný její pohled napravit brutálního vojáka Roberta, který se jí po zabití jejího otce ujal a vychoval ji. I Robert jí ale vyznal svoji lásku, když dorostla, a její odmítnutí ho zlomilo. Nebyl jediný, kvůli neopětované lásce Reginy umírají v romanetu tři muži.

„Mýlíš se, hochu,“ pokračuje po malé chvíli; „Regina dovede právě tak vášnivě nenávidět jako milovat. Poznav pouze její lásku neznáš její nenávisti.

Napohled je Regina skutečně bytostí andělskou; ale svou krásou, svým horoucím citem a duchem svým působí démonicky svůdně. Musíš ji milovat; vášnivě, šíleně milovat, byť bys i věděl, že láskou tou zahyneš...

Když prchla ode mne do Prahy, byl jsem nějaký čas zaražen, pak ale jsem téměř šílel, a přece jsem věděl, že mne nemůže nikdy, nikdy milovat...

Drsný, surový, nevzdělaný voják, kterýž byl Reginina otce zastřelil, stal se v krátké době v pravém slova smyslu jejím otrokem...

Na stoličce, na které právě sedíš, seděl asi před třemi lety mladík žádající mne za ruku Regininu. Regina stála opodál mlčky, avšak pohled výrazného oka jejího dostačil: Reginu vášnivě milující hoch roztrástil si v naší přítomnosti kulí lebku... Hoch ten nebyl poslední. Jiný, rovněž tak vzorný povahou a výtečný duchem...“¹⁰

Právě při Robertově vyprávění o obětech z lásky k Regině použije ono spojení „sivooký démon“. Ačkoliv je Regina člověk a nic než člověk, její vzhled je démonicky krásný a jeho působení démonicky zhoubné.

„A co se stalo s mým přítelem, který po smrti Reginině u tebe zůstal?“

„Byl to dobrý, milý hoch,“ vypravuje strýc. „Však čtvrtý nebo třetí den – už ani dobře nevím – našli jsme jej u Reginina hrobu s roztráštěnou lebkou; byl třetí obětí sivookého démona...“¹¹

Ke zdůraznění mystéria hlavní postavy Arbes užívá i scény, které na čtenáře působí svými kulisami a atmosférou.

O skalní stěnu opřena stála tam Regina v plné záři měsíce nepohnutě jako socha. Hlava její byla smutně k prsoum nachýlena,

¹⁰ *Sivooký démon*, s. 130

¹¹ *Sivooký démon*, s. 144

rozpuštěný vlas splýval jí opět volně ve dvou proudech po šíji, jako když jsem ji byl v komnatě její překvapil, a čarokrásná tvář její měla výraz nevýslovně truchlivý a zádumčivý. Dlouho stála nepohnutě; pak pomalu vztýčila hlavu a zadívala se do měsíce. Po chvíli sebou pohnula; hlava naklonila se opět k ěadrům a tichou nocí zazněl přitlumený nápěv jedné z nejmilejších mi písní erotických... Vtom zahalily lehýnké mráčky měsíc. V nočním pološeru zdálo se, jako by Regina v husté mlze se ztrácela. Chvíli viděl jsem ještě šeré, vždy víc a více mizící obrysy její postavy, a když luna opět z mráček se vyhoupla, byla Regina zmizela...¹²

Reginina postava se zdá až příliš osudová, než aby mohla přežít. Nakonec hrozným omylem umírá rukou muže, který jí zabil otce a který ji celý život bezvýhradně miloval, a umírá kvůli muži, kterého jediného milovala sama, při honu, který na něj pro velezradu pořádají.

Přízračnou tečkou za postavou nazývanou „démon“ je chvíle, kdy kamenná deska prorazí skleněné víko její rakve a ona se rozpadne na prach.

K vnější charakteristice je nutné přidat charakteristiku vnitřní, kterou je Regina již mnohem více andělem než démonem.

Svého milence miluje vroucně, oddaně a vášnivě. Také byla vzornou matkou a smrt jejího dítěte ji neobyčejně zkrušila. Své dítě milovala natolik, že ukradla jeho mrtvolku a pohřbila ji ve skleněné rakvi do horského jezera, kde trávila v zamyšlení mnohé chvíle.

„[...] Mé dítě ochuravělo. Dnem i nocí sedala jsem u jeho lůžka, ve dne v noci pozorovala jsem s nevýslovnou úzkostí a bázní každé jeho hnutí, každé oddychnutí. Ošetřovala a opatrovala jsem je, seč jsem byla; plakala, štkala jsem jako šílená, modlila jsem se... Však drahé mé dítě přece zemřelo.

Vždy, kdykoli si připomenu poslední jeho okamžiky, zdá se mi, že se mi prsa bolestí rozskočí. [...]“¹³

Je vzdělaná a své vědomosti a rozhled má utříděné a dokáže je užívat. Je uvědomělá, ačkoliv nezastává žádná extrémní stanoviska.

Poznal jsem v mladistvé, sotva pětadvacetileté tetě ženštinu neobyčejně vzdělanou.

Povahu její ovšem jsem nemohl ani v průběhu delšího hovoru přesně určit, ale zdálo se mi, že bojuje tu sangvinismus s melancholií o převahu.

Výstřednost, kterou jsem dle všeho, co předcházelo, u Reginy předpokládal, byla jen zdánlivá a jevila se toliko v jednotlivostech, kdežto povšechný Reginin názor světa svou určitostí a jasností až

¹² Sivooký démon, s. 77

¹³ Sivooký démon, s. 120

překvapoval.

Často celá řada vět nasvědčovala, že názor přiostruje se k extrému, ale hned nato jediný obrat nebo třeba jen jediné slovo dostačilo k důkazu, že není to nežli názor prostý předsudku a pronešený směle a rozhodně.

Od ženštin podobně samostatného názoru v svět a podobného vzdělání Regina valně se lišila. Napohled zdála se býti mužatkou; avšak skoro naivní bezprostřednost citu, který se nikdy nezapíral, vřelost, ba vroucnost, jakou v ní budilo i prostické připomenutí povinností i práv ženy a matky, činily z jasně myslící a zdravě citící ženy té bytost v nejvyšší míře zajímavou.

Radost i žalost byly u ní vždy bezprostřední a neličeny. Neznalať citu, jež by musila skrývati nebo tlumiti; neznala myšlenky, již by musila zamlčeti, když kázala nutnost, aby byla pronesena.¹⁴

Její vzdělání a fakt, že je sama mrzák, jí dovoluje přistupovat bez předsudků i k mrzákům, vůči nimž panovala ve společnosti devatenáctého století obrovská předpojatost a opovržení.

Reginino mrzáctví, tedy průstřel ruky a její deformaci, způsobil Robert, její pozdější pečovatel, a smrt jejího otce na Robertův rozkaz její pozdější kočí. Opět se zde objevuje fatální osudovost a silné sepětí osudů všech zúčastněných postav, které se soustředí právě kolem Reginy.

Reginina minulost i budoucnost jsou tragické. Pouze doba, ve které se odehrává příběh romaneta, je dobou štěstí, které se již kloní ke svému konci.

3.2. Ismena (Zázračná madona)

ARBES, J.: *Spisy Jakuba Arbese – Svazek III. – Romanetta II.*. Praha: Nakladatel B. Kočí, knihkupec, 1924.

O Ismeně se dozvídáme již v úvodu díla, kde je popsána příhoda z doby, kdy ji jako několikátýdenní mimino její matka v zoufalství málem připravila o život. Ze vzpomínek její matky se dozvídáme i o Ismenině mimomanželském početí.

Další epizoda, která stojí stále ještě mimo hlavní linii vyprávění a ve které se setkáváme s Ismenou, se odehrává v době Ismenina dětství u pěstouna krátce po smrti její matky.

Až po těchto dvou retrospektivách začíná hlavní linie příběhu, která je již vyprávěna osobním vypravěčem a vedena bez větších časových skoků až

¹⁴ *Sivooký démon*, s. 64-65

k Ismenině smrti.

První dojem z dospělé Ismeny je pro vypravěče čarovný:

Miloučká něžná tvář a bohatý plavý vlas zaleskly se v klamivých paprscích slunce, lehký krok zarupal v písku a ztepilá postava, sotva se byla objevila, zmizela zůstavši po sobě jen poetické kouzlo, jakým ji byla obraznost má v okamžiku tom obestřela.

Hned v následujících chvílích ale tento dojem pomíjí a vypravěč i čtenář jsou vystaveni zklamání z opravdového Ismenina vzezření:

Byla v stínu; klam okamžité hry zlatých paprsků slunce byl zmizel, tvář i vlas její byly pozbyly svého koula.

Byla to dívka asi osmnáctiletá. Tvář její byla sice pravidelna, ba slična, připomínajíc svými rysy tváře antických krasavic, ale chorobně pouvadlá, nažloutlá pleť a temnější, přimodralé kruhy kolem očí dodávaly tváři výraz odporne vyžilosti.

Velké, jasnomodré snivé oko a zlatoplavý bohatý vlas sice odpuzující dojem poněkud mírnily, avšak přece nebyly s to, dodati suchoučké, takřka vyhladovělé postavě svěžesti mladistvé.

Zdáloť se, jakoby byla dívka teprve nedávno přestála chorobu, z kteréž nikdy více se nezotaví.¹⁵

Co do vnější charakteristiky je její proměna takřka kouzelná. S pomocí arseniku se jí tvář vyplní a získá zdravou barvu, svěžest a podivné kouzlo, které okouzlí jejího manžela i jeho přítele.

Byla to etherická postava ideální krásy, pohledu tak nevýslovně vábného a čarovného, výrazu tak kouzelně lahodného, že před skvoucím obrazem tím vše ustupovalo do pozadí. Byla to madonna těchže sice tahů jako Murillova madonna dle Gaupilovy fotografie, ale madonna jemně zarůžovělé svěží pleti divuplného lesku, madonna zlatovlasá, jejíž něhyplný obličej zářil andělským poklidem, nezměrnou láskou a oddaností, madonna nevýslovně sladkého výrazu v temně modrém oku jako Murillův original...¹⁶

Ačkoliv se tato práce zabývá pouze hlavními ženskými postavami Arbesových romanet, které jediné jsou podrobně charakterizovány, je nutné udělat u *Zázračné madony* malou, avšak plně relevantní výjimku.

Klíčovým pojmem je v tomto romanetu krása, pro niž se žije, trpí i umírá. Právě v tomto ohledu jsou osudově spjaty postava Ismeny a obraz nejslavnější Murillovy madonny La virgen de Madrid.

Ve čtyřech pětínách romaneta jsou krásná Murillova madona a ošklivá Ismena tak odlišné, jak jen je možné. Už tehdy si ale vypravěčovo podvědomí vysnívalo postavu, která se posléze zhmotnila právě v Murillově madoně a

¹⁵ *Zázračná madonna*, s. 43-44

¹⁶ *Zázračná madonna*, s. 87-88

vzápětí i ve znovunalezené Ismeně. Ona postava byla nádherná a ohromně vábivá:

Jakási démonická moc vábila mne do samoty, kde v přítmi vzpomínek obletovala mě etherická postava ideální krásy, pohledu tak nevýslovně vábného a čarovného, výrazu tak kouzelně lahodného, že před skvoucím obrazem tím vše ustupovalo do pozadí.

Ale nebyla to čarokrásná tvář Murillovy madonny, která tak vážně a přece tak sebevědomě dívala se na mne z miniaturní fotografie, nikoli tato nadpozemská kráska s havraním vlasem a takřka vášnivě rozjiskřeným okem, nýbrž madonna těchže sice tahů, ale jemně zarůžovělé svěží pleti divuplného lesku, madonna zlatovlasá, jejíž něhyplný obličej zářil andělským poklidem, nezměrnou láskou a oddaností, madonna nevýslovně sladkého výrazu v temněmodrém oku...

Když zadumán sedával jsem o samotě a v zachmuřené duši mé vyhoupl se obraz tiché, dobré mé žínky, zdávalo se mi, že je vskutku, ač vzdáleně podobna čarokrásné vidině, která druhdy před duševním zrakem mým skoro neustále se vznášela.

Avšak když vrátil jsem se zase domů, když spatřil jsem opět tu chorobně nažloutlou tvář, ty suchoučké ručinky, ty hluboko vpadlé a přece zas tak podivně tklivé temnomodré oči – bývalo mi Ismeny nevýslovně líto.¹⁷

Ismena se po své proměně této představě a zároveň i identické Murillově madoně připodobní a ve vypravěčových očích dokonce ztotožní, jak při jejím úmrtí vyjádří větou:

„Zlatovlasá má vidina – madonna Ismena byla mrtva...“¹⁸

Odhlédne-li se od vzhledu, je Ismena výjimečná již od počátku. Je dobrá, tichá, mírná, vzdělaná, nadaná, milá, trpělivá a vytrvalá. Jako manželka je všele milující a stala se i vzornou matkou.

Smutek a slzy v očích se jí objevily jen při manželově otázce na její minulost a na příčiny její proměny. Opravdovému zoufalství propadla, když ji opustil její muž a když jí zemřelo dítě.

K přiblížení Ismenina vztahu k jejímu muži poslouží nejlépe její vlastní slova, která před ním pronesla v důvěrné rozmluvě.

»Zvláštní, podivné jsme my tiché ženy, hledající štěstí výhradně v kruhu rodinném.

Přejeme muži, kterého milujeme, volnost úplnou, neobmezenou a přece se nemůžeme ubrániti jakési nepochopitelné obavě, by

¹⁷ Zázračná madonna, s. 55

¹⁸ Zázračná madonna, s. 109

volnosti té nezneužil. Cítíme, že nemáme žádného práva muže svého v čemkoliv obmezovati a s úsměvem na tváři podáváme mu v dar tuto volnost, ale potlačená slza v oku jest svědectvím, jak bolestno je nám při tomto daru...

Chceme míti muže v pravém slova smyslu, muže s veškerou jeho drsnou přísností, ba příkrostí, muže smělého, odhodlaného, hrdého, energického a přece zase bychom byly rády, kdyby byl zároveň jemný a cituplný, kdyby duch jeho vznášel se hravě nad světem jako duhokřídlá libela nad bublajícím potůčkem v lesním zátiší...

Chceme míti muže s veškerou jeho prudkou, neodolatelou, divokou vášní, muže ocelových nervů a kamenného srdce, muže pevného, neoblomného, který by nikdy vytknutého cíle svého nespustil se zřetele, který by s hrdým čelem celému světu vzdoroval – a přece bychom si zase přály, by byl mužem, jehož bytostí ještě žádná vášně nezachvěla, mužem s citlivým srdcem jako sensitivní erotická píseň, mužem, který by místo s výrazem vzdoru v tváři šťastně a blaženě krácel tímto životem s čelem věčně hladkým, s okem věčně jasným, s myslí věčně klidnou, věčně spokojenou...»¹⁹

Po znovushledání se svým manželem, a tedy po dvou tragédiích, které toho byly příčinou, byl Ismenin charakter pozměněn:

Druhdy tak mírná a tichá žena stala se ženou životní silou překypující, ženou vášnivě, ba šíleně milující.

Každý pohled, každé políbení její bylo svědectvím, že dřívější mírná povaha její byla se změnila v netušený plamen náruživosti. V druhdy tak mírné a sensitivní duši bylo nyní cosi neskrotitelného, cosi vášnivě divokého.

Veškeré konání její dělo se s jakýmsi chvatem.

Nejnápadnější byla mi veselá mysl, bujará svěžest a takřka bezpříkladná neumdlenost Ismenina. Mohlať býti svědkyní případu sebe truchlivějšího, mohla slyšeti vypravování nebo líčení sebe smutnější, svěží veselý rozmar její nebylo možno nikdy na déle přerušiti; mohlať konati cokoliv a jakkoli dlouho, mohla podniknouti cestu jakkoli svízelnou a namáhavou, unavenost a umdlení tělesné nebo duševní nebylo na ní nikdy pozorovati.²⁰

Umřela pro svou lásku.

3.3. Eldora (Akrobati)

ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, k. s., 1997. ISBN 80-7176-453-1

¹⁹ *Zázračná madonna*, s. 54

²⁰ *Zázračná madonna*, s. 94-95

Eldora je dlouho zahalená v tajemství. První vjem od ní je její zpěv, který slyší vypravěč v noci ve své cele:

Nočním tichem vlní se jemňoučké tóny stříbrného hlásku jako zlaté paprsky osvěžujícího jarního slunce ranní mlhou.

V podivném hlásku spočívá cosi čarovně sladkého, cosi tak divuplně okouzujícího, že nelze než se zatajeným dechem naslouchati.

Teprve když píseň dozněla a kolkolem rozhostilo se tajemné noční ticho, pochopil jsem úplně, jak jemný, sladký, divuplný, ba zázračný to hlas...²¹

Poté od ní následuje dopis a podivná korespondence bez jediného osobního kontaktu trvá skoro měsíc. Až po propuštění ze žaláře ji vypravěč poprvé potkává osobně a vidí, jak Eldora vlastně vypadá:

Byla to štíhlá, útlá dívka prostřední postavy v černých hedvábných šatech.

Tvář její byla jemná a k neuvěření běloučká. Nebyla to však bledost chorobná, nýbrž bledost neobyčejně jemné pleti, která při nejmenším vzrušení musila se zruměnit.

Okolo dívčino bylo, pokud jsem mohl v kvapu rozeznati, buď sivé, nebo bledě modré, vlas plavý.

[...]

Tentokrát však se mi zdálo, že kolem úzkých korálových rtůk jejích pohrává lehýnký, ale blahý úsměv, na bledá líčka že se vkrádá jemný ruměnec a oko jaksi plane.²²

Eldora pobývá v České Lípě u tety, vypravěč je na sousedním pozemku v žaláři jako politický vězeň.

Sám vypravěč, novinář, a tedy pozorovatel, vybírá v jejích dopisech úryvky, které ji pomáhají lépe charakterizovat.

Jsem dítě horských pustin, nevyznám se v požadavcích světa...

Žila jsem až dosud v odloučenosti jen svým snům, ale žila jsem volně jako ptáče v osamělém pustém lese.

Milovala jsem přírodu a některou tu knihu, když do mé samoty zabloudila...

[...]

Z toho, co jsem byla uvedla, seznáte motivy mého zdánlivě nepředloženého jednání...

Dovedu pochopiti Vaše city a utrpení; dovedu jako málokdo vmysleti se v strašný duševní stav, jenž Vás ovládá při vzpomínce na vzdálené rodiče,

²¹ *Akrobati*, s. 20

²² *Akrobati*, s. 35-36

na milou žínku a miloučké dítko.²³

Je vzdělaná. Píše německy, umí i anglicky a učí se česky. Umí hrát na piano a zajímá se o drezúru zvířat nejen z praktického hlediska.

Přesto dle vypravěčova soudu není nadprůměrně inteligentní.

Eldora aspoň nebyla ještě ani jednou pronesla slova, kteréž by bylo svědčilo o zvláštní vynikající nějaké duševní síle, vypěstěné a potencované na útraty duševních sil ostatních.

Zdáloť se, jako by tělesná i duševní organizace její těšila se oné řídké a zároveň divuplné harmonii, která neprobádajíc člověka, aby v tom neb onom směru nad jiné vynikl, uspokojuje se individuálním pocitem vlastního blaha a štěstí.

[...]

*Neměla, jak se zdálo, prozatím žádných nevyplněných přání více...*²⁴

Vypravěči se Eldora v dopisech vyznává, že nikdy nemilovala:

*„Och, že jsem nikdy – nikdy podobné touhy nepoznala! Neznámť nikoho, jenž by dovedl podobný žár v mých prsou rozdmychati...”*²⁵

Přesto je vášnivá, jak dokazují její dopisy, jak si všímá vypravěč a jak je to znát z jejího chování.

„Nechápu sice úplně, jak možno člověku žiti v nevolnosti, jakž možno měsíc nebo týden žiti v dusné cele bez oněch, jež nade vše milujeme...”

*Bud’ že cítím, že nemám k tomu síly, bud’ že nemohu duševní ten stav úplně pochopiti... Ne, ne! Já bych toho nemohla nikdy...”*²⁶

*Někdy však vyšlehl blesk dlouho tlumené vášnivosti, ale jen kmitnul a zase zanikl – a milé žvatlání dobré té duše bavilo mě dále, jako bavívá člověka vnímavého řada drobných, víceméně hravých erotických veršů...*²⁷

*Přestože Eldora nikdy nepoznala partnerskou lásku, byla hotova k oběti pro lásku ke svému otci. Utlumila v sobě svoji vášeň a hlad po lásce a aby zažehnala největší finanční tíseň, která dopadala na ni a jejího zestárlého otce, provdala se za movitého doktora Steina.*²⁸

A přesto není Eldora osobou nevyrovnanou a v obyčejném životě divokou. Není-li zrovna v situaci vzrušivé, je klidná, tichá a mírná – jedním slovem klidná.

²³ *Akrobati*, s. 29

²⁴ *Akrobati*, s. 63

²⁵ *Akrobati*, s. 30

²⁶ *Akrobati*, s. 29

²⁷ *Akrobati*, s. 32

²⁸ *Akrobati*, s. 76

*Výraz tváře i oka jevil nejhlubší duševní poklid, jaký se zračívá v tvářích dcer Albionu nebo divuplných hor norských, kteréž dívka ta, opírajíc se o železný sloup perónu a dívajíc se se založenými rukama před sebe, veškerým vzezřením připomínala.*²⁹

Ze všech listů a z veškerého chování Eldorína soudil jsem dříve na povahu vášnivou; ale skutečný obraz její káral úsudek můj zdánlivě ze lži.

Ani jediný tah v tváři, ani jediný pohled, ani jediný pohyb podivné této dívky neprozrazoval duši náruživou a vášnivou.

*Zdálať se býti tak klidnou, tak nevýslovně dobrou, mírnou a tichou jako norská víla, kterouž nemožno opěvovati než písní senzitivní a kteréž by i nejrealističtější básník nemohl vykázati místa než v nejněžnější, blahem a štěstím nevinnosti dýšící idylce.*³⁰

Zaujme-li ji však něco, absolutně se soustředí. Vypravěč ji tak poprvé spatřil v cirkusu, kde sledovala produkce nejprve cizí a později bratrovy:

*Seděla poněkud kupředu nahnuta. Lesknoucí se oko její bylo upřeno do prázdna, tvář trochu zruměněná a výraz její skutečně jevil napjatou pozornost, jakou bych byl při první, obyčejně prostřední neb i slabé produkci v celém cirku marně hledal.*³¹

Znenáhla však se počala v tváři Eldoríně jeviti více než pouhá pozornost. Bledoučká tvář její znenáhla se ruměnila, oko nabývalo vždy většího lesku, pevně sevřené rtíky se pootevřely...

*Zdáloť se, jako by v duchu sledovala každý pohyb, každý skok, každé zalusknutí prsty, každé švihnutí a zaprásknutí bičem... ba ještě více – jako by sledovala první debut bratrů a sester svých...*³²

Vzrušení a vášně se objevují až při vypjatých situacích.

Tvář její byla rozohněna, z očí šlehalý blesky a prsa se jí mocně vlnila...

[...]

*Tak jako sledovala Eldora produkci akrobatovu, nemohla ji sledovati než akrobatova matka nebo – milenka...*³³

Eldora je v průběhu děje obklopena tajemstvím, které je až na konci romaneta odhaleno. Sama o sobě neřekne nic, není-li vypravěčem dotázána. I potom ale často neodpoví, odkryla-li by její odpověď ono tajemství dříve než ve fatální situaci.

Prohodil jsem, zajímají-li ji snad výkony krasojezdců, ale ona na otázku moji přímo neodpověděla, nýbrž odbočivši lehce a

²⁹ *Akrobati*, s. 36

³⁰ *Akrobati*, s. 40

³¹ *Akrobati*, s. 44

³² *Akrobati*, s. 45

³³ *Akrobati*, s. 50

obratně k jednomu z nejlepších výkonů, jež byla den předtím viděla, dala pak rozprávce jiný směr.³⁴

Jako vábničku čtenáři předhodí ve dvou třetinách příběhu svoji minulost.

„Právě tomu čtyřicet roků, co meškal v Paříži jeden z nejznámějších krotitelů divokých šelem, jménem Van Aken.

[...]

Narodila jsem se však, když už otcova sláva bledla, zanedlouho po revolučním roku 1848...“³⁵

Svůj příběh zakončí současností.

„Nyní jsem provdána [...] za muže dosti movitého a netřeba mi obávati se nouze a bídy. Ale ubohý otec můj těžce nese svůj osud, že musí žíti z milosti své dcery, vlastně z milosti svého zete.“³⁶

V celém svém vyprávění ovšem vynechá nejdůležitější detail o svém bratrovi, a tudíž si vypravěč, její manžel i čtenář myslí, že jde o milence. Nikde není vysvětleno, proč tak učinila.

3.4. Srovnání a shrnutí

O hlavní postavě romaneta čtenáře obvykle informuje osobní vypravěč, který vždy plní roli pozorovatele, ať už se skrývá v osobě novináře nebo jen zvědavého člověka. Postavy zkoumá a popisuje. Má limitované informace, které doplňuje a kompletuje v průběhu celého děje. Je nespolehlivý, jeho domněnky sice bývají občas správné, ale stejně tak občas i zavádějící (Eldorin domnělý milenec je ve skutečnosti její bratr aj.).

Vypravěč obvykle má silné autobiografické rysy a bez výjimky jde o muže. Tento zjevný fakt musí být připomenut, neboť jde o vypravěče subjektivního a zaujatého. V romanetu *Akrobati* dokonce zajde tak daleko, že málem podlehně Eldorinu kouzlu, když se s ní ocitá sám v bytě, a jen její duchapřítomnost situaci zachrání.

Protože nás s postavami seznamuje vypravěč, schopný podlehnout ženskému kouzlu, je jeho popis hrdinek pojat subjektivněji, než když jde o hrdiny mužského rodu.

Co je pro hrdinky Arbesových romanet typické? Co mají společného? Jaké postupy Jakub Arbes při jejich líčení používá, jak je zobrazuje?

Pro své hrdinky vybíral autor jména buď neexistující, nebo alespoň neužívaná. Jména jako Eldora a Ismena se v českých zemích nevyskytují. Jméno Regina znamená „královna“, což samo o sobě charakterizuje svoji

³⁴ *Akrobati*, s. 56

³⁵ *Akrobati*, s. 67-69

³⁶ *Akrobati*, s. 72

nositelku jako ženu, která – byť nevědomky – vládne svému okolí a je jím milována, ale i nenáviděna.

Zvláštní a ne zcela obvyklé je, že Arbesovy ženské hrdinky jsou vzdělané. Ve shodě s definicí žánru znalosti umožňují vykonat tajemný čin, který v novele iniciuje tajemství, kolem nějž se děj točí. Regina dokázala z rakve vysát vzduch, aby zakonzervovala mrtvolu dítěte, Ismena dokázala najít v obsahu vypravěčových „chemických“ replik návod, jak získat krásu, a zrealizovat jej a Eldora byla schopná rozpočítat a vyměřit neuvěřitelné skoky kocoura.

Většina vlastností a znaků však patří jenom ženám. Jakub Arbes nezměnil pohlaví hlavního hrdiny jen formálně změnou gramatického rodu, jak se občas v literatuře děje, on změnil celý svůj přístup k příběhu, celé paradigma své tvorby.

Jaké tedy hrdinky Arbesových romanet opravdu jsou?

Dojem, jaký na mne učinila čarokrásná tvář Eldorina v tomto okamžiku, byl téměř zdrcující³⁷, říká vypravěč v Akrobatech. Ale originál představuje čarokrásnou dívku s blahým výrazem miloučké nevinnosti v serafinské tváři³⁸, popisuje přítel vypravěči Ismenu. Byla to žena démonicky půvabná jako hřích³⁹, hodnotí Reginu vypravěč.

Ženy jsou krásné, tajemné a většinou dobré. Tyto vlastnosti z nich dělají lidi výjimečné, schopné k sobě připoutat každého, koho potkají. Lásku nejen přijímají, ale i rozdávají. Jsou vroucné a jejich srdce dokáže pojmout celý svět. Muž k nim připoutaný by mohl být nejšťastnějším na světě, kdyby nebyl jejich osud v Arbesových rukou tolik krutý.

Jsou nevinné i smyslné, okouzlující, fascinující. Přitahují pozornost, jediný pohled na ně mužovo srdce připoutá navždy, muži kvůli nim umírají.

Ač většinou pocházejí z chudého prostředí, mají obrovskou moc ovlivňovat silou své osobnosti okolní svět. Regina je krásná svůdně, Eldora nevinně. Ismena se jako jediná krásná nenarodí, ale za krásu a lásku položí svůj život – a proměňuje se v madonu. Svým pouhým bytím dokáže proměnit žalář nebo chudou světničku v útulná místa, kde není místo pro zoufalství a smutek.

Nelákají však jen svým vzhledem. Tajemné mystérium, které je obklopuje, nutí ostatní postavy i čtenáře, aby hledali odpověď na otázku – kdo vlastně je ta žena? Člověk, nebo něco více? Odříkaného chleba největší krajíc;

³⁷ *Akrobati*. In: ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, 1997. ISBN 80-7176-453-1. S. 111

³⁸ *Zázračná madonna*. In: ARBES, J.: *Spisy Jakuba Arbesa, svazek III. – Romanetta, díl II.* Praha: Nakladatel B. Kočí, knihkupec, 1924. S. 81

³⁹ *Sivooký démon*. In: ARBES, J.: *Sivooký démon*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1956. S. 62

a tak dokud o nich není řečeno vše, dráždí nás a lákají a po odhalení svého tajemství umírají a zanechávají po sobě prázdné místo, které nelze zaplnit. Jsou jako stín, na který když posvítíme, abychom jej lépe poznali, zmizí.

Ženské postavy Arbesových romanet jsou především dobré. Jsou skromné, vděčné, milé, trpělivé a v lásce oddané a věrné. Takové vlastnosti by nezahánily ani světici, ale ony samy je vnímají jaksi samozřejmě. Navíc mají ale ještě jednu společnou vlastnost a nezáleží přitom na tom, zda jsou zobrazeny jako madona, nebo jako démon: vášnivost.

„Ženy prudké, vášnivé povahy jako já [...] bývají často zmítány z jedné výstřednosti do druhé,“⁴⁰ vysvětluje vypravěči Regina po svém bouřlivém uvítání. *Stala se vřele, ba vášnivě milující ženou*⁴¹, popisuje vypravěč manželství s Ismenou. *Někdy však vyšlehl blesk dlouho tlumené vášnivosti, ale jen kmitnul a zase zanikl*⁴², uvědomuje si vypravěč v případě Eldory.

Je to právě vášnivost a její projevy, co k nim dokáže připoutat muže.

Tyto ženy jsou nekonvenční a svobodné. Nejvíce je to patrné na Eldoře, u níž je svoboda vyjádřena i jejím povoláním – je umělkyní. Regina opovrhne veškerými konvencemi a kvůli mateřskému poutu tajně odcizí mrtvolku svého dítěte, aby ji ve skleněné rakvi pohřbila v křišťálových vodách horského jezera, aby své dítě měla vždy nablízku. S Ismenou je to komplikovanější. Její povaha je nevýbojná a nekonfliktní, a proto přímo nevyjadřuje žádný odpor ani obžalobu společnosti. Její svoboda spočívá ve volbě, zda místo osamělého života jen plného vzpomínek zvolí možnost krátce žít krátce, ale se svou láskou a za své okamžité štěstí zaplatit bolestivou smrtí.

Svoji svobodu nikdy nezneužijí. Vždy směřují za srdcem a svědomím, což jen zdůrazňuje jejich nesobeckost a touhu po lásce.

Všechny rysy Arbesových hrdinek se dají shrnout pod slovo typizace. Arbesovy hrdinky jsou typem ideální ženy, která není v literatuře nijak neobvyklá.

Jejich problémem je, že by v reálném životě nemohly obstát. Pro svou dobrotu a krásu by byly využívány a nakonec smeteny davem obyčejných lidí, kteří namísto o ušlechtilé skutky se starají jen o vlastní přežití v těžké a nejisté době. Tyto postavy nemají v rutinním, každodenním životě místo, tato výsada byla vyhrazena jen Ismeně ještě před její proměnou. Nemohou být obvykle milovány jako každý jiný člověk, mohou být pouze zbožňovány a

⁴⁰ *Sivooký démon*. In: ARBES, J.: *Sivooký démon*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1956. S. 63

⁴¹ *Zázračná madonna*. In: ARBES, J.: *Spisy Jakuba Arbesa, svazek III. – Romanetta, díl II*. Praha: Nakladatel B. Kočí, knihkupec, 1924. S. 53

⁴² *Akrobati*. In: ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, 1997. ISBN 80-7176-453-1. S. 32

uctívány.

Proto často umírají. I v tomto směru se uplatňuje Arbesem pečlivě řízená osudovost, neboť umírají většinou rukou svých blízkých, kteří je z hloubi srdce milují. Eldoru probodne nožem její bratr, Reginu zastřelí Robert, který ji téměř po celý její život miloval, a Ismenu nepřímo zabíjí její manžel, když odmítá její lásku kvůli jejímu nemanželskému původu a vzhledu a ona se ve snaze získat jeho srdce postupně otráví arsenem.

Svá tajemství odhalují až na smrtelném loži. Teprve tehdy se rozpadá jejich mystérium, a proto se nikdy nemohou začlenit do každodenní rutinní činnosti.

*Zlatovlasá má vidina – madonna Ismena byla mrtva....*⁴³ *Regina byla mrtva...*⁴⁴ A Eldora – *slábnoucí její dech znenáhla přešel v smrtelný chrapot, a po několika minutách přestala dýchat...*⁴⁵

Zůstávají po nich vzpomínky a čtenářova imaginace, za níž tři tečky naznačují, že ač mrtvé, nebudou zapomenuty ani po smrti.

⁴³ *Zázračná madonna*. In: ARBES, J.: *Spisy Jakuba Arbesa, svazek III. – Romanetta, díl II.* Praha: Nakladatel B. Kočí, knihkupec, 1924. S. 109

⁴⁴ *Sivooký démon*. In: ARBES, J.: *Sivooký démon*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1956. S. 142

⁴⁵ *Akrobati*. In: ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, 1997. ISBN 80-7176-453-1. S. 116

Závěr

V této práci jsem charakterizovala tři ženské hrdinky Arbesových romanet. Volila jsem je na základě jejich výraznosti a kvality, vybírala jsem ze souboru romanet s názvem *Osudy žen* z edice *Slunovrat*.

Protože nelze hovořit o knižních postavách bez bližší znalosti autora a žánru, věnovala jsem se krátce i této problematice.

Uvedla jsem několik faktů z Arbesova života souvisejících s jeho tvorbou a krátce jsem shrnula jeho spisovatelskou dráhu.

Uvedla jsem několik encyklopedických definic romaneta jako původního Arbesova žánru a pokusila se tento literární útvar charakterizovat. Rysy žánru jsem používala při pozdějších rozborech, proto je zde znovu připomenut. Romaneto je svým rozsahem, malým počtem jednajících postav, rychlým spádem děje a stavbou žánrovou formou na pomezí novely a románu. Tvořeno je syntézou sebevyjádření subjektu a objektivním poznáváním skutečnosti. Kompozičně se dělí do jednoho nebo více prologů, hlavní části a epilogu. Syžet romaneta je založený na postupném rozkrývání domnělé záhady, která se zdá být způsobena nadpřirozenými silami. Názvy romanet odkazují k hlavním postavám nebo jejich charakteru a údělu. Romaneta užívají trojúhelníkovitou konstelaci postav, jejichž psychologie je důkladně popsána. Vypravěč příběhu má značné množství autorových autobiografických rysů, nebývá pojmenován a vypráví v první osobě. Dějištěm bývá Praha, nejčastěji Smíchov v době autorova dětství a mládí. V romanetu jsou využívány rekvizity navozující tajemnou atmosféru. Silný důraz je kladen na technické prostředky a vědecké poznatky.

V samostatné kapitole jsem stručně shrnula vývoj žánru a mnou rozebíraná romaneta jsem zařadila mezi romaneta s filosofickým podtextem.

Na základě teoretické znalosti žánru jsem aplikovala jeho pravidla na konkrétní rozebíraná romaneta (*Sivooký démon*, *Zázračná madona*, *Akrobati*) a vypsala jsem jejich konkrétní charakteristické žánrové rysy.

V další kapitole jsem rozebírala vybrané ženské postavy Arbesových romanet. V této části jsem ve zvýšené míře pracovala s textem, protože by nebylo přínosné opisovat svými slovy to, co autor jasně vyjádřil sám. V závěru třetí kapitoly jsem učinila syntézu z výše vybraných poznatků a pokusila jsem se určit Arbesův postup při tvorbě ženské hrdinky.

Ženské postavy jsou do jisté míry determinovány faktem, že je popisuje osobní mužský vypravěč, schopný podlehnout kouzlu žen. Proto jsou ženské hrdinky popsány subjektivněji než mužští hrdinové v jiných romanetech. Některé postupy jsou shodné s líčením mužských hrdinů – jejich jména jsou buď neexistující, nebo neužívaná a hrdinky jsou vzdělané alespoň do té míry,

aby byly schopné vykonat čin obestřený tajemstvím, které je po zbytek romaneta rozkrýváno.

Většina znaků je ale vlastní jen jim, ženám. Jsou nádherné, tajemné a dobré, schopné k sobě připoutat každého, koho potkají. Lásku nejen přijímají, ale i rozdávají. Ač pocházejí z chudého prostředí, mají obrovskou moc ovlivnit silou své osobnosti okolní svět. Přitažlivé ale nejsou jen svým vzhledem. Tajemné mystérium, které je obklopuje, nutí ostatní postavy i čtenáře, aby se pídili po jejich pravé identitě. Jejím prozrazení by snížilo atraktivitu těchto hrdinek, autor proto podobnou variantu nepřipouští, hrdinky umřou dříve. Zajímavými ženské postavy Arbesových romanet činí i jejich charakter. Jsou dobré, skromné, vděčné, milé, trpělivé a v lásce oddané a věrné. Poměrně očekávatelnou sbírku charakteristických rysů doplňuje ještě jedna, a to vášnivost, která k jejich osobě dokáže připoutat muže. Dále jsou nekonvenční a svobodné.

Všechny výše uvedené rysy se dají shrnout slovem typizace. Arbesovy ženské hrdinky jsou typem ideální ženy, která není v literatuře nijak neobvyklá, ale která by v reálném životě nikdy nemohla obstát. Proto jsou osudem, řízeným autorovou rukou, zabíjeny. I v tomto směru se projevuje Arbesem pečlivě řízená osudovost, neboť je zabíjejí jejich blízcí, kteří je z hloubi srdce milují. Na smrtelném loži objasňují svá tajemství a teprve tam se rozpadá jejich mystérium.

Zkoumání mužských hrdinů nebo ženských hrdinek je jen jedním z aspektů, kterými lze nahlížet na Arbesovo dílo. Ačkoliv již Jakub Arbes není čteným autorem, nejde o zbytečnou práci, neboť žánr romaneta, který vytvořil, může kdykoliv znovu vejít „do módy“. Splňuje všechny požadavky moderní doby – je krátký, má rychlý spád, čtenáře udržuje v napětí a dává podněty ke krátkému zamyšlení. Až se najde autor, který romaneto „opráší“, může i tato studie dopomoci autorům k postupu, jakým vytvořit dílo, kterým se lze proslavit. Do té doby nechť tato práce slouží alespoň lidem, kteří touží poznat ideál fiktivní ženy velmi netradičního autora z devatenáctého století.

Prameny a literatura

Prameny:

Zázračná madonna. In: ARBES, J.: *Spisy Jakuba Arbese, svazek III. – Romanetta, díl II*. Praha: Nakladatel B. Kočí, knihkupec, 1924.

Akrobati. In: ARBES, J.: *Romaneta*. Praha: Knižní klub, 1997. ISBN 80-7176-453-1

Sivooký démon. In: ARBES, J.: *Sivooký démon*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, n. p., 1956.

Sekundární literatura:

ARBES, J.: *Osudy žen*. Praha: Československý spisovatel, 1988.

BULÁNEK-DLOUHÁN, F.: *Jakub Arbes – přechodný zjev české prósy*. Praha-Kobylisy: J. Pokorný, 1930.

HRABÁK, J. – JEŘÁBEK, D. – TICHÁ, Z.: *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Panorama, 1984.

JANÁČKOVÁ, J.: *Arbesovo romaneto*. Praha: Univerzita Karlova, 1975.

Romaneto – objev a podnět; in: JANÁČKOVÁ, J.: *Stoletou alejí*. Praha: Československý spisovatel, 1985.

KNAPPOVÁ, M.: *Jak se bude jmenovat*. Praha: Academia, 1978.

KOL. AUT.: *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. Praha: Československý spisovatel, 1982.

KOL. AUT.: *Dějiny české literatury III*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

KOL. AUT.: *Lexikon české literatury I*. Praha, Academia, 1985.

KREJČÍ, K.: *Jakub Arbes*. Ostrava-Praha: Josef Lukasík, 1946.

KREJČÍ, K. – MORAVEC, J. – VOJTÍŠKOVI, B. a M. – ŠÍŠA, L. – STEHLÍK, Z.: *Jakub Arbes a Česká Lípa*. Česká Lípa: Severočeské krajské nakladatelství, 1964.

LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J.: *Česká literatura od počátku k dnešku*. Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8

LUDVÍK, B.: *Dvě procházky Prahou Jakuba Arbese*. Praha: Státní tělovýchovné nakladatelství, 1954.

MORAVEC, J.: *Jakub Arbes*. Praha: Svobodné slovo, 1966.

PETERKA, J.: *Romaneto*. In: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X

POPELKA, S.: *Jakub Arbes, průkopník moderního sociálního románu českého*. Vyškov: F. Obzina, 1940.

VŠETIČKA, F.: *Jakub Arbes*. Praha: Pražská imaginace, 1993. ISBN 80-7110-102-8

20000-NAMES.COM : 20,000+ Names From Around the World [online]. 1999 [cit. 2010-10-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.20000-names.com/>>.

Resumé

Obsahem bakalářské práce je rozbor tří romanet – *Sivookého démona*, *Zázračné madony* a *Akrobatů* – a především charakteristika jejich hlavních hrdinek – Reginy, Ismeny a Eldory – s přihlédnutím k jejich literární výjimečnosti.

V prvních dvou kapitolách je krátce shrnut Arbesův život v návaznosti na jeho dílo a popsáno romaneto jako žánr. To posloužilo jako východisko k rozboru vybraných romanet a určení rysů typických pro daný žánr. U zvolených romanet jsou detailně pomocí doslovných citací popsány jejich ženské hrdinky.

Některé postupy při popisu jsou v Arbesově díle u ženských postav shodné s popisy postav mužských (výběr jména, dostatečné vzdělání k nastolení vědecky rozřešitelné zápletky), většina znaků je ale vlastní jen ženám. Všechny jsou nádherné, tajemné a dobré, schopné k sobě lidi poutat a schopné rozdávat lásku. Ačkoliv pocházejí z chudého prostředí, mají obrovskou moc ovlivnit silou své osobnosti okolní svět. Lákavé jsou i tajemným mystériem, které je obklopuje a které mizí až ve chvíli jejich smrti. Nejzajímavější je jejich charakter. Ačkoliv jsou dobré, skromné, vděčné, milé, trpělivé a v lásce oddané a věrné, mají společný i méně tradiční povahový rys, a to vášnivost. Dále jsou nekonvenční a svobodné.

Z uvedených poznatků lze usoudit na typizaci Arbesových ženských postav. Uvedené ženské hrdinky jsou typem ideální ženy, která není v literatuře nijak neobvyklá, ale která by v reálném životě nikdy nemohla obstát.

The Summary

This bachelor's thesis' content consists of an analysis of three romanettos – *Sivooký démon*, *Zázračná Madona* and *Akrobati* – and in particular a characterisation of their main female characters – Regina, Ismena and Eldora – also with regard to their literary uniqueness.

In first two chapters is given a short summary of Arbes' life relevant to his literary work and romaneto as a genre is described. This serves as a basis for analysis of select romanettos and for determining attributes typical for the genre. The female protagonists in chosen romanettos are described in detail with the help of citations.

Some techniques used in portrayal of female characters are in Arbes' work identical with the techniques used on male characters (choice of name, education sufficient for scientifically solvable plot), but the majority is unique. All female protagonists are beautiful, mysterious and good, able to bond with people and to give empathy. Despite of originating in poor conditions, they have tremendous power in influencing their surroundings solely with their personality. They are alluring also in their perceived mystery, which engulfs them and which disappears only at the moment of their death. The most interesting thing is their character. Despite being good, modest, grateful, kind, patient and devoted in love, they have a less usual trait in common – passion. Additionally they are unconventional and free-thinking.

From listed notions it is possible to infer a typization of Arbes' female protagonists. The mentioned characters are a type of ideal woman, who is not uncommon in literature but who would never succeed in real life.

Klíčová slova

Jakub Arbes – s. 5, **7-9**, 10-12, 29-32, 33-34

Eldora – s. 11, 16, 17, **25-29**, 30, 32

Ismena – s. 11, 15, 16, **22-25**, 30, 32

Praha – s. 11, 14, 33

Regina – s. 11, 13, 14, **19-22**, 30, 31

romaneto – s. 5, 8-9, **10-13**, 13-18, 17, 33-34

žena – s. 19, 25, 30, 31